

LJUDI KOJE VALJA PAMTITI

Velibor Čović

In this text the author, a Montenegrin television editor, evokes memories of Luka Brailo and Dragan Banović from Dubrovnik who worked in the same profession. Brailo was an affirmed Croatian and Yugoslav journalist whereas Banović was a master of camera recognised within television circles.

Luko Brailo

Rijetko je koji novinar sa prostora ex Jugoslavije poznavao Crnu Goru, kao Luko Brailo. Još kao dječak, Luko je zapamtio crnogorske ceste, jer ga je otac Vlaho, profesionalni vozač teretnih kamiona, vodio na svoja drumovanja po Crnoj Gori.

Luko je i vojni rok služio u Crnoj Gori, u Maslinama, pokraj Titograda. Nova, saznanja o Crnoj Gori, Brailo je stekao kada je 1974. godine počeo novinarsku karijeru, a posve drugačiju ulogu Crne Gore u skorijoj budućnosti, nagovijestio je u svom novinskom raportu sa mitinga u Titogradu: „Danas 11. siječnja

1989. godine u Titogradu se dogodio veliki miting tzv. AB revolucije....Već je sada vidljivo, kako se iza toga krije nešto krupno... Možda se može ispostaviti da će ovo biti vrlo važan datum u povijesti raspada SFRJ...”

Prije početka agresije na Konavale i Dubrovnik, Brailo je sa Cetinja redakciji poslao i ove redove: „Protiv nesuvisle i posve iracionalne ekspanzionističke velikosrpske politike,ovdje u Crnoj Gori,bori se časna crnogorska opozicija predvođena Liberalnim Savezom, SDP-om, Crnogorskim PEN centrom, Maticom crnogorskom, tjednikom Monitor... te grupacije su jezgro alternativne i antiratne Crne Gore.“

A onda, u jesen 1991.godine, počinje „rat za mir“. Vojska, rezervisti, dobrovoljci... haraju Konavalima i lociraju se na kote iznad Dubrovnika. Brigada „Sava Kovačević“ iz Maslina, gdje je Brailo služio vojsku, stigla je na puškomet od njegove kuće. Sa Srđa do Lukove kuće, kao po pravilu, najprije je dopirala deseteračka dernjava, zatim zadah alkohola i na kraju plotuni po drevnom gradu.

Svoju maloljetnu djecu, sina Vlaha, kćerku Marinu i suprugu Eji, Luko šalje u izbjeglištvo, kod prijatelja u Italiju, i sav se posvećuje izvještavanju hrvatske i međunarodne javnosti o stradanju rodnog grada i svojih sugrađana.

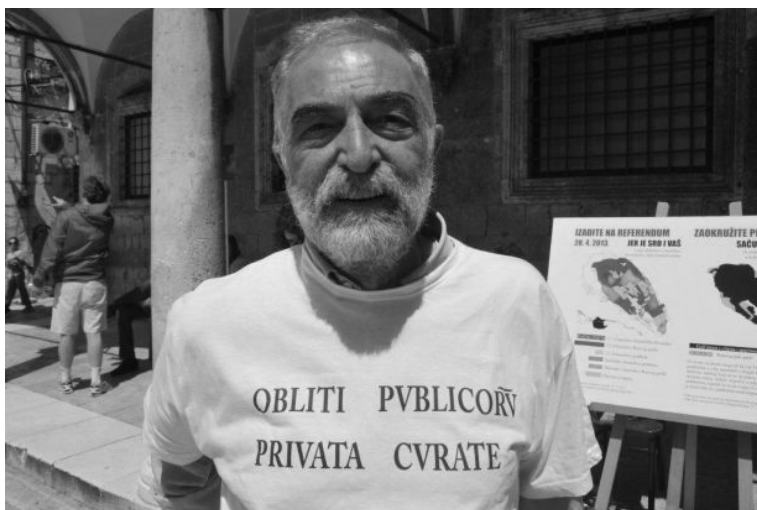
Jedva sam nekako privolio dugogodišnjeg prijatelja i kolegu Braila, da nakon toliko godina evocira razloge zbog kojih je, uprkos svemu, ponovo došao u Crnu Goru.

I Luko je ispričao:

„Iskreno, nakon svega što se dogodilo u dubrovačkom kraju 1991/92. nijesam baš bio uvjeren da ću nakon rata više dolaziti u Crnu Goru. U ratu sam bio odvojen od obitelji... preživio višemjesečnu opsadu Dubrovnika, bez struje, vode i telefonskih veza... U Konavalima, u selu Močići, zaselak Dobrota, uništena je obiteljska kuća moga pok. oca, a ukućane je bivša JNA maltretirala i raspitivala se: „Što je vama, onaj novinar Brailo“.

U Župi dubrovačkoj, po majčinoj strani, uništene su obiteljske kuće u Kuparima i Blatu, a brata od ujaka odveli su iz Vitaljine u Morinj, gdje je u tzv. Sabirnom centru proveo više mjeseci. Iz Konavala je u Morinj odvedeno devet lica sa prezimenom Brailo, a jedan je umro u zatočenistvu pod nerazjašnjenim okolnostima...

Imao sam osobno, mali milijun razloga da nikada više ne pređem Debeli brijeg. Šta je presudilo da ipak promijenim odluku? U jesen 1992. godine, iz Ljubljane me telefonom nazvao Slavko Perović, pitao za mene i moju obitelj... prenio mi pozdrave dragih mi ljudi... pozvao me da budem gost LSCG... jamčio da mi se ništa ružno neće i ne smije dogoditi... Prisjetio sam se tada, kao i mnogo puta kasnije, one poznate sentence, velikoga Marina Držića koji kaže da je „rat poguba ljudske naravi“.

Luko Brailo

No, kako i veliki Držić ljude dijeli na „ljude nahvao“ (zli i opasni ljudi) i „ljude nazbilj“ (normalni, razumni ljudi koji ne žele zlo), prihvatio sam tu njegovu doktrinu. I eto, nepunu godinu dana nakon završetka „rata za mir“, u kolovozu/avgustu

1993, vratih se na Cetinje, i eto me opet sa Slavkom, Kokom Vujovićem, Đikom Đikanovićem... Pričali smo o izbjegličkim danima Jevrema Brkovića u Zagrebu. Radovao sam se skorašnjem susretu sa kolegama iz Monitora i Miškom Perovićem. Bilo je i suza.

Svi moji naredni dolasci u Crnu Goru, (u proljeće 1994. godine, a povodom povratka ukradenih slika dubrovačkog umjetnika Milovana Stanića; 1995. godine, koji ću pamtit i po dugom putu i bezbroj dozvola kako bih preko Skoplja stigao do Podgorice; 1996. godine, a povodom Narodne sloge kada sam morao preko Barija i Bara, i nazad preko Ankone; 1999. godine, a povodom NATO intervencije; 2006. godine, a povodom referendumu) bili su nova prilika da upoznam nove ljude i steknem nove prijatelje.

O tim normalnim, razumnim i časnim ljudima, najviše sam i pisao tokom novinarskog angažmana u Crnoj Gori od 1998. do 2006.“

* * *

Dolascima u Crnu Goru, naročito u periodu crnogorskog nacionalnog i medijskog posruća, Brailo je svojim prijateljima ulivao nadu i simboliku, još otvorenih vrata na „zapadnoj kapiji“ Crne Gore. U vremenu ratnog novinarstva i medijskog ništavila, kada je bilo skandalozno biti normalan i profesionalan novinar; u vremenu kada su čak i pri pomenu crnogorskih nacionalnih i državnih interesa, nezavisni žurnalisti proglašavani izdajnicima... i tada, i prije i poslije, i u ratnim i u mirnodopskim okolnostima, Luko Brailo je „bez suvišne političke retorike i potrebe za bilo kakvim dopisivanjem, nadasve uspješno nizao činjenice koje upečatljivo govore o temi koju obrađuje“.

Upravo, navedeni citat, dio je obrazloženja Hrvatskog novi-

narskog društva, koje je 1995. godine, Luku Brailu dodijelilo *Zlatno pero*, najveće godišnje odličje za novinarstvo.

Bilo da je stalno pisao za *Slobodnu Dalmaciju*, *Jutarnji List*, *Feral*, *Novi List*, ili sarađivao sa *Nedeljnom Dalmacijom*, *Vjesnikom*, *Večernjim Listom*, *Radio Dubrovnikom*, Hrvatskom redakcijom *BBC*, *Radio Slobodnom Evropom*, *Monitorom*, *Liberalom*, *Crnogorskim književnim listom*... Luko Brailo se služio istinom i činjenicama. Tako je najviše i najbolje pomogao Crnoj Gori. Naravno, Luko ni u Hrvatskoj, niti u Crnoj Gori, nije skrivao lični stav da je pristalica crnogorske suverenosti, te vjerni prijatelj ljudi koji su bili na toj strani istorije.

Ilustrativan primjer Lukove dosljednosti je tekst koji je napisao na Cetinju 1993. godine, prilikom prvog boravka u Crnoj Gori nakon okončanja „rata za mir“:

„Ovi ljudi stvarno imaju petlju i istrajno antiratno djeluju, istovremeno promovišući postulat da je Crna Gora zemlja pravoslavnog, muslimanskog i katoličkog civilizacijskog kruga, te da će jednog dana biti samostalna i razvijati dobrosusjedske odnose sa državama u okruženju...“

Kako je, i o čemu je pisao o Crnoj Gori tokom minulih 20 godina, Brailo je dobio priliku da pojasni crnogorskoj javnosti 2007. godine. Gostujući u emisiji TVCG, Brailo je bez ustezanja i „pravo u lice“ cjelokupnom crnogorskom tv-gledalištu predočio neslavni učinak „rata za mir“. Kao i uvijek, Brailo je govorio služeći se činjenicama, pri čemu je znao da saopštavanje bolne istine o dubrovačkoj sramoti, neće prijeti dijelu crnogorske javnosti.

Spovedi sjećanja na već davne godine, Luko mi je ispričao i ovo:

„Kada se sada, u 68 godini života, osvrnem iza sebe, onda slobodno mogu reći da sam u razdoblju od 1989. do 2006. godine, bio na licu mjesta i izvještavao o svim bitnim političkim događajima u Crnoj Gori tih godina. Da, sretan sam zbog crnogorske

samostalnosti, vrijedilo je to dočekati! Tako sam, sjećam se, odgovorio supruzi Eji, sinu Vlahu, kćerki Marini, sestri Kati i pokojnoj punici Nadi kada sam se vratio u Dubrovnik nakon referenduma 21. svibnja 2006. godine.

Zašto baš njima? Zato što su oni od '89 godine, kada sam izvještavao o valjanju AB revolucije podgoričkim ulicama, što se kasnije pretvorilo u užasni, prljavi i osvajački rat, zajedno sa mnom preživjeli te i ostale dramatične događaje koji su potresali Crnu Goru svih tih godina.

Na povratku mi je puno nedostajala majka Frane, na žalost, pokojna je.

S mojim prvim novinarskim odlascima u Crnu Goru znala je reći:

‘Sinko, znam da ti je novinarstvo posao, ali pazi se. I zapamti, svugdje ima dobrih ljudi i onih drugih. Nisu svi isti. Nađi one prave, i sa njima budi.’

Poslušao sam majku, hvala joj na savjetu.“

Luko Brailo, kakav u profesiji, takav u porodici.

Ona djeca, Vlaho i Marina, što ih je otac Luko u listopadu 1991. godine morao iz Dubrovnika poslati u izbjeglištvo u Italiju, danas su obrazovani i dobri ljudi. Vlaho je izvanredni prof. dr sci Stomatološkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Marina je dr sci Odjela za akvakulturu Sveučilišta u Dubrovniku.

Dragan Banović

Prije profesionalnog angažmana u Crnoj Gori, ime Dragana Banovića, slobodnog reportera – snimatelja iz Dubrovnika, bilo je dobro poznato redakcijama najpoznatijih svjetskih televizijskih mreža. *Associated Press*, *Reuters*, *BBC* i druge ugledne međunarodne televizijske kuće, bile su više nego zadovoljne kada je za njih radio Banović, jer se podrazumijevalo da će od Dragana svakodnevno dobijati top-priče.

Izvještaje sa ratišta u Hrvatskoj i Bosni, voditelji globalnih televizijskih kuća, obično su najavljivali riječima: „Ove ekskluzivne snimke sa lica mjesta, poslao nam je Dragan Banović“. Svjetsku javnost su posebno uznemiravali Banovićevi snimci, koji su svjedočili bezumno granatiranje Dubrovnika tokom '91. i '92. godine.

Krajem 1997. godine, renomirana televizijska agencija *Associated Press* (AP), šalje Banovića u Podgoricu, što je bio pouzdan znak da se u Crnoj Gori očekuju „krupna dešavanja“. I dogodila su se: rascjep u monolitnoj vladajućoj stranci, rascjep u Parlamentu, protesti i vandalizam povodom rezultata predsjedničkih izbora. Crna Gora se konačno suočila sama sa sobom, sa odgovorom na pitanje: Da li je Miloševićeva dvočlana SRJ, država bez alternative, ili se Crna Gora konačno mora okrenuti svojim nacionalnim i državnim interesima?

Dragan Banović je od tada, pa sve do završetka NATO intervencije u ljeto 1999. godine, televizijskim snimcima iz Crne Gore, punio ekrane vodećih međunarodnih televizijskih kuća. Banovićevi raporti o proslavi Đukanovićeve predsjedničke izborne pobjede, krajem 1997. godine, te snimci o rušilačkim demonstracijama u Podgorici, januara 1998. godine, bili su međunarodnoj političkoj javnosti jasan dokaz da je Crna Gora pribavila većinsko raspoloženje za otklon od Miloševićeve SRJ, ali istovremeno i vidljiva činjenica da će otpor takvim težnjama

biti uporan i jak. U tadašnjim Banovićevim televizijskim zapisima sa podgoričkih promiloševićevskih demonstracija, gledaoci širom svijeta, mogli su čuti već dobro poznatu nacinalističku retoriku i gotovo prepoznati neke ljude koji se od početka 90-tih godina sekaju sa portretima i obilježjima iz Dražinih arhiva.

O Banovićevim naporima da međunarodnu javnost blagovremeno informiše o zbivanjima u Crnoj Gori, od početka marta 1998. godine, svjedočiću sa pozicije glavnog i odgovornog urednika Televizije Crne Gore, u koju sam se vratio, nakon devetogodišnjeg rada za *YUTEL* i *Radio Slobodnu Evropu*. Od tada sam sa Banovićem svakodnevno sarađivao.

Svjetska politička javnost je „pružila ruku“ početku procesa evropske rehabilitacije Crne Gore, pa su crnogorski lideri, bili gotovo svakodnevni gosti evro-atlanskih metropola. Kako snimatelji TVCG nijesu mogli stići na sve adrese na kojima se razgovaralo o novom gabaritu crnogorske politike, zahvaljujući Banovićevom ugledu u AP-u, reporteri te agencije, „pokrivali“ su sve događaje bitne za crnogorsku javnost.

Ono što je Banovića razlikovalo od svih stranih reportera-snimatelja, posebno je došlo do izražaja tokom NATO intervencije. Banović je znao, koje ratne teme, svjetske televizije tretiraju kao top-priče, te na kojim izazovima, nova crnogorska politika, polaže ispit pred međunarodnom zajednicom. Zato je Banović sa kamerom otišao u rožajске šume i na samoj granici sa Kosovom, čekao i dočekao na desetine hiljada izbjeglica. Krajem marta i početkom aprila 1999. godine, blizu 100 hiljada kosovskih Albanaca, traži i pronalazi utočište u Crnoj Gori. Danima i nedjeljama Dragan Banović po planinskim prevojima snima kolone izbjeglica. Dolazeći na teritoriju Crne Gore, mnogi izgnanici su prvo sreli i ugledali Banovića i njegovu kameru, što su tumačili kao dobar znak da su izbjegli „Kaluderski Laz“.

Prva, zaprepašćujuća kazivanja izbjeglica o tragičnoj situaciji na Kosovu, Banović šalje u svijet, prije svih ostalih stranih reportera. Dragan je nesebično i bez ikakve naknade, ustupao

Dragan Banović

materijale Televiziji Crne Gore, čime je, između ostalog, u okruženju i međunarodnoj javnosti, moja tadašnja medijska kuća, sticala attribute blagovremenosti, pouzdanosti i ekskluzivnosti.

„Dok su producenti velikih svjetskih televizijskih kuća na zemljovidima (geografskim kartama) tražili kako će njihove ekipe doći do planinskog prevoja pokraj Rožaja, preko kojega se odvijao, gotovo doslovice, biblijski zbjeg tisuća Albanaca sa Kosova u Crnu Goru, Dragan se otamo već vraćao. S prvim, i naravno ekskluzivnim snimkama te humanitarne tragedije...”

Ove riječi Luka Braila najbolje opisuju profesionalca Dragana Banovića. Nažalost, Luko ih je izgovorio na sahrani Dragana Banovića, 2013. u rodnom mu Dubrovniku.

Banović je živio 60 godina. Živio je bez straha. Povodom Draganovog odlaska, podgoričke *Vijesti* zapisuju: „U Dubrovniku je preminuo veliki prijatelj Crne Gore... televizijski reporter-snimatelj, koji je stizao tamo gdje drugi nijesu mogli ili smjeli.“

Nije se plašio niti jedne vojske u Bosni, najmanje se plašio granata koje su padale po njegovom Dubrovniku, išao je u susret vojnim i paravojnim formacijama raspoređenim 1999. godine po cijeloj Crnoj Gori. Kamerom je iz rožajskih šuma, ispisao najhumaniju crnogorsku priču u posljednjoj deceniji XX vijeka.

Kada je početkom juna 1999. godine potpisan Kumanovski sporazum, Banović je bio na planinskom prevoju Kula (granica CG i Kosova). Taj posljednji Banovićev raport o izbjeglicama, doslovce pamtim i danas: Draganova kamera snima mimohod dvije kolone. Albanci se vraćaju na Kosovo, dok Srbi i Crnogorci ulaze u Crnu Goru. Jedan Albanac stade pred Banovićevu kameru: „Idemo kući, hvala Crnoj Gori... dajem vam moju besu da ću pamtiti crnogorsko čojstvo“. Jedan Srbin iz suprotnog smjera, sasvim namjerno pride objektivu i ispriča: „Ja sam pravnik, imao sam u Peći uzornu firmu... dobro znam dušu i karakter Albanaca... mogli smo u miru sa njima živjeti sto godina... ali beogradska politika...“

Banović se zatim vratio toplom domu, gdje ga je uvijek čekala supruga Lena i sinovi Toni i Pako. U tom domu Banovića, boravio sam nebrojano puta. Jedini lični osjećaj nelagode, desio mi se kada sam 1996. godine, prilikom moje prve posjete Banovićima poslije rata, na zidu primaće sobe, ugledao uramljenu fotografiju mladića. Bio je to Lenin brat Frano. Poginuo je 1995. godine na plaži u društvu djevojke. Granata je stigla sa trebinjske strane za vrijeme primirja. Lena je primijetila moju nelagodu i odmah skrenula priču o mojoj i njenoj djeci.

Kada je proglašena nezavisnost Crne Gore, Dragan Banović je opet stigao u Podgoricu i tom prilikom mi pored ostalog ispričao: „Roditelje sam sahranio u Crnoj Gori. Sanjao sam da moj otac Vlado i majka Danica počivaju u suverenoj Crnoj Gori, tu pokraj Cetinja, odakle su veoma mladi došli u Dubrovnik... A, ja sada spokojan, odoh u Dubrovnik, tamo trajno pripadam.“